

Jurgita Verbickienė | Akvilė Naudžiūnienė

Lietuvos žydų gelbėtojų diena mokykloje

METODOLOGINĖS REKOMENDACIJOS

Justino Auškėlio nuotr.

Šiuo leidiniu kviečiame kartu pradėti naują Lietuvoje Kovo 15-osios – Lietuvos žydų gelbėtojų minėjimo – tradiciją. Jame rasite reikalingą pirminę medžiagą susipažinimui su Kovo 15-osios reikšme Lietuvai, Holokausto ir žydų gelbėjimo istorijos chronologiją Lietuvoje su kartinėmis datomis, bendrąsias idėjas mokyklų bendruomenėms kaip minėti šią dieną bei siūlymus mokytojams kaip šios dienos minėjimą įterpti į bendrąjį ugdymo procesą priklausomai nuo klasių koncentrų ir jų pasirengimo kalbėti šia tema, galimų sąsajų su kitomis konkrečioms moksleivių amžiaus grupėms aktualiomis temomis. Rekomendacijos pritaikytos tiek skirtingo pasirengimo mokytojams, tiek skirtingo pasirengimo ir amžiaus mokiniams, apima visas mokomąsias klases nuo 1 iki 12. Nuorodas į temai pristatyti reikalingą suskaitmenintą aktualią mokomąją medžiagą rasite šios metodologinės priemonės pabaigoje.

LIETUVOS
RESPUBLIKOS
VYRIAUSYBĖ

Kovo 15-tos – Lietuvos žydų gelbėtojų dienos – minėjimai
rengiami prisidedant Lietuvos Respublikos vyriausybei.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

© Jurgita Verbickienė, 2024
© Akvilė Naudžiūnienė, 2024
© Vilniaus universitetas, 2024

Turinys

Kovo 15-osios tradicijos gimimas ir reikšmė / 4

Holokausto ir žydų gelbėjimo chronologija Lietuvoje / 5

Kas vadinami Lietuvos žydų gelbėtojai? / 9

Pasiūlymai mokytojams ir mokyklų bendruomenėms, kaip organizuoti ugdomąsias veiklas minint Lietuvos žydų gelbėtojų dieną / 13

1. Lietuvos žydų gelbėtojų dienos renginių mokykloje integracija su miesto ar miestelio bendruomene / 13
2. Kovas – Lietuvos žydų gelbėtojų minėjimo meniuo / 15

Lietuvos žydų gelbėtojų temos integracija į bendrojo ugdymo veiklas 1–12 klasėse / 17

1. Pradinis ugdymas: dėmesys empatijai (1–4 kl.) / 17
2. Vaikų gelbėjimas Holokausto metu: istorijų atradimas (5–6 kl.) / 19
3. Ką reiškia būti žydų gelbėtoju ir išgelbėtoju? Literatūros ir istorijos jungtis (7–8 kl.) / 21
4. Aktyvus mokymas(is): Lietuvos žydų gelbėtojų temos vizualizacija. Dailės ir istorijos integracija (7–8 kl.) / 24
5. Lietuvos žydų gelbėtojų atminties vietos ir vietos gelbėtojų identifikavimas (9–10 kl.) / 27
6. Pažengusiems: išėjimas iš lietuviškojo pasakojimo ribų (11–12 kl.) / 29

Mokomosios suskaitmenintos medžiagos apie Lietuvos žydų gelbėtojus rekomendacijos / 31

Kovo 15-osios tradicijos gimimas ir reikšmė

Lietuvoje siekiama diegti naują tradiciją – Kovo 15-ąją prisiminti ir pagerbti Lietuvos gyventojus atlikusius greito apsisprendimo, žmogiškumo ir bebaimiškumo reikalavimus žygdarbius – Holokausto metu gelbėti mirčiai pasmerktus žydus. Jei iki šio lemtingo momento žydai buvo kaimynai, klasiokai, o gal ir šiaip nepažįstami Lietuvoje gyvenę žmonės – moterys, vyrai, vaikai, jaunimas ar senoliai, kurie prasidėjus nacionalsocialistinei Lietuvos okupacijai buvo pasmerkti myriop dėl savo tautybės ir išpažįstamos religijos, vien dėl to, kad gimė žydais. Jiems karo ir Holokausto sąlygomis reikėjo pagalbos tam, kad išgyventų, išsaugotų savo gyvybes.

Prie vieno žydo ar jų šeimos gelbėjimo dažniausiai prisidėdavo kelios neretai skirtingų tautybių Lietuvos gyventojų šeimos, paslėpdamos ir išslapstydamos mirties išvengusius žydus. Holokausto sąlygomis patiems gelbėtojams taip pat grėsė didžiulis pavojus – mirties bausmė kartu su visa šeima už žydų slėpimą. Lietuvoje žinome keletą atvejų, kai lietuviai slėpę žydus buvo taip nubausti.

Tad minint Kovo 15-ąją – Lietuvos žydų gelbėtojų dieną – yra švenčiamas herojiškumas ir kova už gyvybę, ginant teisę gyventi. Atiduodame pagarbą – nepabūgusiems to padaryti žmonėms: lietuviams, lenkams, baltarusiams ir totoriams, kurie išgelbėdami vieną gyvybę, išgelbėjo visą pasaulį ir Lietuvos garbę.

Kovo 15 d. pasirinkta neatsitiktinai. Tą dieną 1966 m. Vilniaus universiteto bibliotekininkei Onai Šimaitei (1984–1970 m.), pirmai iš lietuvių suteiktas Pasaulio Tautų Teisuolės vardas. Jos istorija yra viena iš daugiau nei tūkstančio, nesavanaudiško žmogiško pasiaukojimo atvejų Lietuvoje.

Kviečiame JUS prisidėti prie naujos didžiutis leidžiančios, pilietiškumą ir tvirtas vertybes ugdančios tradicijos kūrimo JŪSŪ mokyklose, o ši metodologinė priemonė padės rasti būdų, kaip tai padaryti įtraukiai, skatinant vaikus pažinti savo aplinką.

Lietuvos žydų gelbėtojų dienos minėjimo ženklas. Autorius Jurgis Pauliukas (remtasi projekto „Teisuolių atminimas“ ženklu)

Holokausto ir žydų gelbėjimo chronologija Lietuvoje

- 1933 m.** Adolfas Hitleris išrenkamas Vokietijos vadovu, šalis pasuka nacional-socializmo link, stiprėja antisemitinės nuotaikos, turinčios atgarsių visoje Europoje, jos neaplenkia ir Lietuvos;
-
- 1939 m.** *rugpjūčio 23 d.* – Nationalsocialistinės Vokietijos užsienio reikalų ministras Joachimas fon Ribentropas ir Sovietų sąjungos reikalų ministras Viačeslavas Molotovas pasirašo nepuolimo sutartį, kuria pasidalija įtakos zonas Europoje, Lietuva patenka į Sovietų Sąjungai priskirtą dalį – šis dokumentas žinomas kaip Ribentropo–Molotovo paktas.
rugsėjo 1 d. – Nationalsocialistinė Vokietija užpuola Lenkijos Respubliką, prasideda Antrasis pasaulinis karas, Lenkijos gyventojai tarp jų ir žydai, kaip karo pabėgėliai ieško prieglobsčio Lietuvoje;
-
- 1940 m.** *birželio 15 d.* – Sovietų sąjunga pirmą kartą okupuoja Lietuvą, prasideda naujos politinės tvarkos diegimas;
-
- 1941 m.** *birželio 14 d.* – Pirmoji Lietuvos gyventojų tremties į Sibirą banga, tarp tremtinių Lietuvos piliečiai, lietuviai ir žydai, inteligentai, verslininkai, dvasininkai. Paradoksaliai žydams ši tremtis ilgoje perspektyvoje tampa galimybe išgyventi Holokaustą;

Nacionalsocialistų žydams diskriminuoti priskirtas geltonos žvaigždės antsiuvas, kurį turėjo prisisiūti prie drabužių ir nešioti visi žydų kilmės asmenys.

birželio 22 d. Nationalsocialistinė Vokietija užpuola Sovietų sąjungą ir įžengia į Lietuvos, puoselėjusios Nepriklausomybės atkūrimo siekius, teritoriją;

birželio 23 d. – prasideda kelias dienas trukęs sukilimas, atkuriamą sąlyginę Lietuvos Nepriklausomybę santykiuose su okupacine Vokietijos valdžia, šią žinią viešai paskelbia Kauno radijas, atkurtos Lietuvos laikinoji vyriausybė kolaboruoja su šalį okupuojančiais nacionalsocialistais;

birželio 24 d. – Holokausto pradžia Lietuvoje, nužudomi Gargždų žydai, kone kas dieną vakarų Lietuvoje išžudomos pavienių miestelių ir miestų bendruomenės: žydai telkiami koncentravimo vietose ir palaipsniui žudomi pasitelkus vietos kolaborantus. Įvyksta organizuotos žydų žudynės Kaune ir jo priemiestyje Vilijampolėje.

Gelbėtojų alėja Kaušėnuose greta memorialo Holokausto aukoms.

Liepos – rugsėjo mėnesį – įkurti getai didžiuosiuose tuometinės Lietuvos miestuose – Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje ir Telšiuose.

Birželio–lapkričio mėnesį – Lietuvoje nužudyta apie 80 proc. vietos žydų, tai didžiausios netektys ir tragedija XX a. Lietuvos istorijoje, žydų liko tik didžiųjų Lietuvos miestų getuose. Dažname Lietuvos mieste ar miestelyje neliko nuo trečdaliao iki daugiau nei pusės gyventojų.

Liepos–rugpjūčio mėnesį – Vietos gyventojai įsijungia į žydų gelbėjimą, bet dėl greito Holokausto vykdymo, jo pradžioje padėti nepavyksta. Vėlesniais laikotarpiais gelbėjimo mastai auga, gelbėjama daugybe išradingų būdų, žydams suteikiant prieglobsti miestuose, miesteliuose ir kaimuose.

Metų pabaigoje žudynių apimtys kiek sumažėja, bet jos vykdomos nuolat naikinant nacionalsocialistų požiūriu nereikalingus, karo mašinai reikiamų darbų atlikti negalinčius ar dėl amžiaus jų nepajėgiančius (vaikus ir senolius) žydus. Getuose kalinami žydai išnaudojami kaip darbo jėga.

Nuo rugpjūčio iki 1944 m. Kaune duris pabėgusiems iš Kauno geto žydams atverė ir prieglobstį suteikė Binkių namai – „žydų viešbutis“.

1941–1944 m. susiformuoja Lietuvos žydų gelbėtojų komunikacinis tinklas, į kurį įsijungia skirtingų socialinių grupių asmenys. O gelbėjami žydai juda iš vienos slėptuvės – į kitą.

1943 m. *Rugsėjo 23 d.* likviduojamas Vilniaus getas, jo kaliniai perkeliama į darbo ir koncentracijos stovyklas, dalis nužudomi;

1945 m. *Gegužės 8 d.* skelbiama apie Antrojo pasaulinio karo pabaigą, Lietuva lieka Sovietų sąjungos sudėtyje. Išgelbėti ir iš evakuacijos į Rusijos gilumą palapsniui grįžtantys žydai bando dėlintis savo būsimo kardinaliai pasikeitusio gyvenimo dėlione. Žydai gyvenimui renkasi didžiuosius Lietuvos miestus, toliau nuo traumuojančių patirčių vietų.

1945–1989 m. Sovietų Lietuvoje kaip ir visoje Sovietų sąjungoje Holokausto atmintis labiau lieka privačioje šeimų aplinkoje ir tik probėgšmais matoma viešajame diskurse – holokausto aukos paverstos sovietinių piliečių aukomis, užretušuojant jų žydiškumą.

1966 m. kovo 15 d. Vilniaus universiteto bibliotekininkei Ona Šimaitei, emigravusiai iš sovietų sąjungos ir gyvenančiai Paryžiuje yra suteikiamas Pasaulio Tautų Teisuolės Vardas. Sovietų Sąjungoje gyvenę Pasaulio tautų teisuoliai neatviravo turintys šį garbingą pripažinimą;

1989 m. švelnėjant politinei atmosferai sovietų sąjungoje, Vilniuje įsikūrė Lietuvos žydų kultūros klubas, tapęs instituciškai atsikūrusios Lietuvos žydų bendruomenės pirmtaku.

Po 1990 m. 1990 m. atkurto Lietuvos seimas Vilniaus geto likvidavimo dieną – rugsėjo 23 d. – paskelbia minėtina Lietuvos žydų genocido atminimo diena, netrukus ji pradedama minėti pagal valstybinį protokolą.
Po 1990 m. – Pradedamas teikti Lietuvos apdovanojimas – Žūvančiųjų gelbėjimo kryžius asmenims gelbėjusiems žydus Antrojo pasaulinio karo metu.

2022 m. Lietuvos seimas kaip atmintiną įtvirtina Lietuvos žydų gelbėtojų dieną (kovo 15 d.), ji pradedama minėti kasmet, visuomenei pristatant gelbėjimo istorijas, pagerbiant Lietuvos gelbėtojus ir jų šeimas skaitomi jų vardai, prisimenami išgelbėti ir nužudyti žydai.

(įrašyti datą)

Lietuvos žydų gelbėtojų diena pradėta minėti mūsų

_____ mokykloje

(mokyklos pavadinimas)

Kas vadinami Lietuvos žydų gelbėtojais?

Lietuvos žydų gelbėtojai – šis apibūdinimas nusako visus suaugusius ir vaikus gelbėjusius žydus. Holokausto metu, suprantant, kad kiekvieno iš gelbėtojų įnašas galėjo būti skirtingas, tačiau ne mažiau svarbus išsaugant žmonių gyvybes. Šie žmonės iš skirtingų Lietuvos vietų per akimirką priėmė nesavanaudišką ir amžiną pagarbą jiems pelniusį sprendimą – gelbėti mirtimi grasinančiose Holokausto aplinkybėse atsidūrusius Lietuvos žydus. Klausimai – *kodėl mes? Kodėl ne kiti?* – gelbėtojams nekilo. Šie žmonės, kuriuos šiandiena su begaline pagarba vadiname Lietuvos žydų gelbėtojais, gelbėdami gyvybes išgelbėjo ir Lietuvos garbę bei ateitį. Galėtume sakyti, kad į žydų gelbėjimą įsijungė įvairiausi asmenys – nuo prezidentų iki vos galą su galu suduriančių ūkininkų ir miestelėnų. Vis tik gelbėtojus jungia ne socialinė padėtis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta ar ankstesnis bičiuliavimasis su žydais, juos vienija bendražmogiškosios vertybės, drąsa, atkaklumas, neabejingumas, pasiaukojimas, supratimas, kad gelbėja savo kaimynus, žmones, kokia bebūtų jų tautybė, kalba ar religija. Visi jie, nelikę pasyviais stebėtojais, veikė nuosekliai ir sąmoningai itin sunkiomis aplinkybėmis, kiekvieną žydų gelbėjimo ir slėpimo valandą, dieną rizikuodami savo ir savo šeimos narių gyvybėmis. Nors nėra labai plačiai žinoma, tačiau Lietuvoje būta atvejų, kai naciai įvykdė mirties bausmę žydų gelbėtojams. Žydų gelbėjimas buvo sudėtingas, neretai gelbėjant vieną žydą įsijungdavo po kelis ar keliolika gelbėtojų ir jų šeimų narių, nes dėl saugumo ar kilusių įtarimų buvo būtina keisti slapstymo vietas. Tad ne mažiau svarbia aplinkybe buvo gelbėjimo faktą suprantantys, bet „nematantys“, „negrindintys“ ir svarbiausia tylintys gelbėtojų šeimų vaikai ir kaimynai. Noras išsigelbėti ar išgelbėti, kaip ir pats gelbėjimas reikalavo išradingumo, neįprastų, dėmesio neatkreipiančių sprendimų. Vienas jų šiandien jungia į simbolinę grupę išgelbėtus tuo metu vaikais buvusius žydus – tai išsigelbėjimas bulvių maišuose, permestuose per geto tvoras ar paliktuose sutartose vietose. Vaikus išgelbėti buvo paprasčiau, ypač jei jau buvo pramokę lietuviškai, gelbėjo pakeisti vardai ir pavardės ar krikštas.

Lietuvos žydų gelbėtojais yra vadinamos dvi didvyrių grupės – pripažinti Pasaulio Tautų Teisuoliais ir / arba Lietuvoje apdovanoti valstybiniu apdovanojimu – Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

Visuotinai pripažįstamą ir gerbiamą Pasaulio Tautų Teisuolio vardą skiria Jeruzalėje veikiantis Pasaulinis Holokausto atminties Centras, dažniausiai žinomas kitu trumpesniu pavadinimu – Yad Vashem (įkurtas 1953 m.). Tai Holokausto tyrimų, edukacijos, atminties saugojimo ir memorializacijos institucija, be kitų veiklų turinti muziejų ir archyvą. Būtent Yad Vashem kuriant pohołokaustinį naujai susikūrusios Izraelio Valsybės santykį su žydus ištikusia tragedija, kaip viena iš veiklos krypčių buvo pasirinkta padėka, garbės išreiškimas ir amžina atmintis skirtingų Europos kraštų žmonėms gelbėjusiems žydus. Ši iniciatyva yra suvokiama ir kaip šešių milijonų žydų nužudytų

Pasaulio tautų teisuolio
sertifikatas, išduotas Zofijai ir
Pranui Kasperaičiams. Jeruzalė,
1991-12-11.

Žuvančiųjų gelbėjimo kryžius teikiamas Lietuvos piliečiams prisidėjusiems prie žydų gelbėjimo Antrojo Pasaulinio karo metais.

Holokausto metu atminimo forma. Pasaulio Tautų Teisuolio titulą skiria ir gelbėjimo bylą rengia ir analizuoja – Teisuolių vardo suteikimo komisija. Ji savo veiklą pradėjo 1963 m. vasario 1 d. nuo savo veiklos reglamento ir asmens pripažinimo Pasaulio Tautų Teisuoliu kriterijų nustatymo. Komisijos sudėtis keičiasi, tačiau laikomasi principo, kad jai pirmininkauja aktyvią karjerą baigęs emeritas Aukščiausiojo Teismo teisėjas, o dauguma savanoriškai dirbančių jos narių yra išgyvenę Holokaustą. Nors kiekvienas gelbėjimo atvejis yra išskirtinis ir detaliam tiriama, pagal pirminį sumanymą Pasaulio Tautų Teisuoliu gali tapti ne žydų kilmės asmuo ar jų grupė, nevengdamas kylančios grėsmės ir neturėdamas savanaudiškų ar materialių paskatų ėmęsi gelbėti žydus Holokausto metu. Teikimą Pasaulio Tautų Teisuolio vardui gauti gali daryti tik žydai: patys išgelbėti, išgelbėtų giminaičiai ar pažįstami žinantys ir galintys pagrįsti gelbėjimo faktą. Dėl gana griežtų reikalavimų, liudininkų stokos, nesutampančių jų pasakojimų ir nesančių rašytinių dokumentų kai kurios pripažinimo Pasaulio Tautų Teisuoliais bylos sprendžiamos dešimtmečiais, o šis garbingas vardas neretai suteikiamas žmogiškumo herojams jau po mirties (tarkime, prezidentui Kaziui Griniui su žmona Kristina Griniuviene Pasaulio Tautų Teisuolių vardas buvo suteiktas po nelengvo tyrimo tik 2015 m.). Pasaulio Tautų Teisuolio medalyje yra įrašyta citata iš Talmudo – „išgelbėjęs vieną gyvybę, išgelbėjai visą pasaulį“ – ji rodo, kad teikiant šį vardą nėra varžytuvių ir kiekvienas nesavanaudiškai prisidėjęs bent prie vienos gyvybės gelbėjimo yra tiek pat svarbus kaip išgelbėjęs po kelis ar keliolika žmonių. Ir tokių istorijų Lietuvoje turime. 1966 m. kovo 15 d. Pasaulio Tautų Teisuolės vardas buvo suteiktas pirmajai lietuvei – Vilniaus universiteto bibliotekininkei Onai Šimaitei. Vėliau šis vardas nuosekliai buvo teikiamas Lietuvos gyventojams, tačiau sovietmečiu ir tyrimą atlikti, ir pagerbti žmones buvo sunku, o ir neretas Pasaulio Tautų Teisuolis nenorėjo atkreipti į save dėmesio, vengė tai viešinti.

Yad Vashem Pasaulio Tautų teisuoliams skirtas pagarbos medalis (reversas).

Tauro Budžio iniciatyva nuo 2018 m. Lietuvos žydų gelbėtojų kapai žymimi specialiais pagarbos ženklais.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo labai suintensyvėjo Pasaulio Tautų Teisuolio vardo teikimas. Šiandien šis vardas yra pripažintas 920 Lietuvos gyventojų: lietuvių, lenkų, baltarusių, totorių. Ir tai nėra baigtinis skaičius Yad Vashem ir toliau atlieka tyrimus identifikuojant ir tikrinant gelbėjimo istorijas. Įdomu žinoti, kad pagal Pasaulio Tautų Teisuolių skaičių Lietuva yra viena iš lyderiaujančių Europos valstybių (proporcijos nustatomos tūkstančiui gyventojų). Yad Vashem teritorijoje yra įkurtas Teisuolių sodas, kuriame kiekvienam iš teisuolių sodinamas medis, o jų pavardės iškalamos smiltainio plokštėse, iš kurių sudėtos sienos talpina arti dvidešimties tūkstančių pavardžių.

Daugelis Pasaulio Tautų Teisuolių po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Kovo 11 d. yra apdovanoti ir Lietuvos Respublikos apdovanojimu Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi. Šis tarpukario Lietuvos apdovanojimas atkurtas 1991 m., juo Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu apdovanojami asmenys, kurie, nepaisydami gresiančio aiškiaus pavojaus savo gyvybei, pasižymėjo gelbėdami žūvančius žmones. Žydų gelbėjimas Holokausto metu taip pat yra vertinamas kaip žūstančiųjų, esančių realiame pavojuje gelbėjimas. Žūstančiųjų gelbėjimo kryžiumi yra apdovanoti visi Pasaulio Tautų Teisuoliai, yra tokių atvejų, kai šis Lietuvos apdovanojimas gaunamas anksčiau nei suteikiamas Pasaulio Tautų Teisuolio vardas, taip pat yra apdovanojimų Žūstančiųjų gelbėjimo kryžiumi, bet dėl kol kas trūkstančių duomenų jiems nėra suteiktas Pasaulio Tautų Teisuolio vardas. Šiandien pripažintų Lietuvos žydų gelbėtojais yra apie 1811 asmenų, ir šis sąrašas nors lėtai, bet pildosi, tampa vis skaitlingesniu.

Pasiūlymai mokytojams ir mokyklų bendruomenėms, kaip organizuoti ugdomasias veiklas minint Lietuvos žydų gelbėtojų dieną

1. Lietuvos žydų gelbėtojų dienos renginių mokykloje integracija su miesto ar miestelio bendruomene

Tikslas: vietos istorijos pažinimas ir vietos žmonių bendruomeninio ir individualaus apsisprendimo svarba akistatoje su blogiu.

Kam skirta? Gali būti pritaikoma 5–12 kl. moksleiviams organizuojant tiek bendrus renginius visai mokyklos bendruomenei, tiek atskiriems klasių koncentrams arba grupėms.

Šiauliuose – Pasaulio Tautų Teisuolių skveras

Litvakų atminimo sode prie Plungės – atminimo obuolys Pasaulio Tautų Teisuolei Onai Šimaitei.

Siūlomos veiklos:

- Lietuvos žydų gelbėtojų vardų skaitymas mokykloje, kviečiant į oficialų renginį miesto bendruomenės atstovus.
- Lietuvos žydų gelbėtojų vardų arba konkretaus miesto miestelio gelbėtojų vardų skaitymas miesto viešosiose erdvėse (bibliotekose, muziejuose, kitose kultūros įstaigose) inicijuojant moksleivių dalyvavimą.
- Lokalių gelbėjimo istorijų skaitymas.
- Viešųjų erdvių, susijusių su Lietuvos žydų gelbėtojais arba Holokausto atminimu mieste lankymas, simbolinis atminties žvakių uždegimas.
- Mokyklos mokytojo, miesto muziejininko, istoriko ar kito kviestinio lektoriaus pasakaita mokyklos bendruomenei – mokiniams ir mokytojams – apie Lietuvos žydų gelbėtojus Holokausto metu.
- Lankymasis mieste organizuojamuose Lietuvos žydų gelbėtojų dienos minėjimo renginiuose.

Svarbu:

- Akcentuojant aktyviojo ir empatiškojo ugdymo dėmenį prieš bet kurios iš nurodytų veiklų pasirinkimą turi būti glaustai pristatoma, kas vyko Lietuvoje ir Europoje Holokausto metu ir kodėl reikšminga minėti Lietuvos žydų gelbėtojų dieną.
- Po bet kurios iš pasirinktų veiklų skiriama pamoka refleksijai, kurioje mokytojas (tai gali būti tiek klasės auklėtojas, tiek istorijos, literatūros ar kitos srities mokytojas, organizavęs dalyvavimą veiklose) kartu su mokiniais aptaria renginį, savo ir moksleivių potyrius jo metu, iš anksto apsvarsto, kaip dar galėtų paminėti Lietuvos žydų gelbėtojų dieną kitais metais.

2. Kovas – Lietuvos žydų gelbėtojų minėjimo mėnuo

Tikslas: per Lietuvos žydų gelbėtojų istorijos pažinimą išplėsti bendrąsias žinias apie žydų istoriją Lietuvoje ir apie 1941–1944 m. Lietuvoje vykdytą Holokaustą, suprasti įvykių Lietuvoje vietą bendraeuropiniame ir pasauliniame kontekste.

Kam skirta? Ypač aktualu mokyklų bendruomenėms, kurios neseniai pradėjo savo veiklą, mokykloms, kuriose nėra Tolerancijos centrų bei mokytojams, kurie pirmą sykį su mokiniais paliečia Holokausto istorijos Lietuvoje temą. Pritaikoma 1–12 kl. mokiniams pagal pasirinktas veiklas. Ši rekomendacija apima platesnes, daugiau laiko reikalaujančias veiklas, kurias galima išskirstyti per visą mėnesį, simboliškai Kovą dedikuojant Lietuvos žydų gelbėtojų minėjimo mėnesiu savo mokyklose.

Žydų gelbėtojai Marija ir Juozas Katinskai ir jų išgelbėtas Tobijas Jafetas (2002 m.).

Siūlomos veiklos:

- Projektinė veikla (I): Lietuvos žydų gelbėtojų pristatymai grupėse. Pristatymai organizuojami atskirose klasėse, o kiekvienos klasės sėkmingiausiai įgyvendintas pristatymas patenka į atrinktus visos mokyklos mokinių pristatymus. Atsižvelgiant į mokyklos technines galimybes, bendrąjį sėkmingiausiųjų pristatymų apjungimą galima transliuoti tiek per mokyklos koridoriuose įrengtus stacionarius ekranus, tiek atskiro renginio formatu visai mokyklos bendruomenei ir kviestiniams svečiams.
- Projektinė veikla (II): mokytojo koordinuojami mokiniai atlieka savarankišką tyrimą, kurio metu kalbina miesto ar miestelio bendruomenės senjorus apie jų žinojimą apie Holokaustą ir Lietuvos žydų gelbėtojus, identifikuoja iš kartos į kartą perduodamas istorijas, jas fiksuoja ir pristato klasėse, lygina pasakojimų istorijas, aiškinasi jų kaip autentiško istorinio šaltinio problematiką.
- Organizuojama edukacinė dienos išvyka į Lietuvos žydų gelbėtojų atminties vietas, kurios yra nutolusios nuo mokyklos, kartu aplankant ir Holokausto atminties vietas. Prieš edukacinę išvyką koordinuojantis mokytojas veda pamoką apie Lietuvos žydų Holokausto istoriją.

Lietuvos žydų gelbėtojų temos integracija į bendrojo ugdymo veiklas 1–12 klasėse

1. Pradinis ugdymas: dėmesys empatijai (1–4 kl.)

Tikslas: individualios ir bendruomeninės savitarpio pagalbos ugdymas, dėmesys aplinkinių ir asmeniniams išgyvenimams, patiriamoms emocijoms, gebėjimas identifikuoti sunkumus ir paprašyti pagalbos/ištiesti pagalbos ranką kitam.

Kam skirta? supažindinti pradinių klasių mokinius, dar neturinčius žinių apie žydų istoriją Lietuvoje ir Holokaustą, su atlygio nereikalaujančios pagalbos kitam, patekusiam į bėdą, perspektyva etikos ar tikybos dalykų kontekste.

Onos Gustienės
išgelbėtas žydų
berniukas
(1945–1946 m.).

Siūlomos veiklos:

- 1–2 kl. Pamoka tema: Kaip galime padėti vienas kitam? Su moksleiviais aptariama, kaip ir kada jie padeda vienas kitam, suaugusiems, kokios pagalbos jiems patiems dažniausiai prireikia, kaip tos pagalbos paprašyti ir kaip ją galime suteikti. Aptariama asmeninių kasdienių sprendimų suteikiant pagalbą reikšmė platesnėje perspektyvoje.
- 3–4 kl. Pasirinkti vieną iš knygoje “Išgelbėti bulvių maišuose. 50 Kauno geto vaikų istorijų” (sud. S. Abramovičius ir J. Zilbergas, 2014) pateiktų vaikų gelbėjimo istorijų, skaityti ją kartu su klasės mokiniais, aptarti gelbėtojų pasirinkimų herojiškumą ir vaikų išgyvenimus. Aptarti su mokiniais, kokius jausmus jiems sukėlė šios istorijos, apie ką skatina juos mąstyti, kartu apsvarstyti, kaip galėtumėte pagerbti žmones nesavanaudiškai atlikusius tokius žygdarbius Antrojo pasaulinio karo metais.
- 1–4 kl. Netoli mokyklos esančio simbolinio objekto, susijusio su vietos žydų gelbėtojais (o jei nėra – su Holokausto atminimu) lankymas ir atminimo žvakučių uždegimas.

2. Vaikų gelbėjimas Holokausto metu: istorijų atradimas (5–6 kl.)

Tikslas: Išsiaiškinti, kuo skyrėsi Lietuvos žydų vaikų patirtys nuo kitų tautybių vaikų Lietuvoje Antrojo Pasaulinio karo metais, aptariant kokie žmonės ir kaip padėjo vietos žydų vaikams, kas nutiko tiems, kuriems nebuvo padėta.

Kam skirta? 5–6 kl. koncentro mokiniams, kurių istorijos bendrojo ugdymo dalykinėje programoje pateikta vaikų patirčių Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais tema.

Siūlomos veiklos:

- Virtualios parodos „Išsigelbėjęs Lietuvos žydų vaikas pasakoja apie Šoa“ (www.issigelbejusiasvaikas.lt) peržiūra ir aptarimas klasėje. Grupinio darbo užduotis vaikams – pasirinkto parodos herojaus-išgelbėto ar išsigelbėjusio vaiko Holokausto metu istorijos perpasakojimas (plakato, skaidrės, teatralizuoto vaidinimo ir t.t. formatu).

Pasaulinis narcizų projektas (The Daffodil project) kviečia atminti 1,5 mln. vaikų, nužudytų Holokausto metu. Jo metu šiam tragedijos paliestų vaikų atminimui sodinami geltonieji narcizai.

- Dokumentinio filmo „Vilties etiudas“ (prieiga internetu: <http://www.issigelbejesvaikas.lt/content.php?id=18810>) peržiūra ir aptarimas klasėje. Filme plačiau susipažinama tiek su Holokaustu ir žydų gelbėjimo temomis, tiek su Kauno žmonių istorija, jų etnine įvairove iki Antrojo Pasaulinio karo. Priklausomai nuo mokomųjų klasių skaičiaus ir erdvių pritaikomumo, Kovo 15-osios minėjimo proga peržiūrą galima organizuoti ir bendroje mokyklose erdvėje kelioms 5–6 klasėms vienu metu. Svarbu: po peržiūros būtinas aptarimas istorijos pamokos metu kiekvienoje klasėje atskirai.
- Vaikystės išgyvenimų svarbos aptarimas istoriniame ir šiandienos aktualijų kontekste. Kalbant apie traumuojančias Antrojo Pasaulinio karo vaikų patirtis net ir sėkmės (išgyvenimo) istorijų kontekste svarbu atkreipti dėmesį ir atskirą pamoką dedikuoti emocinės gerovės ir traumų įveikos temai. Istorijos mokytojui rekomenduojama šią pamoką vesti kartu su etikos/tikybos mokytojais, pasikviesti mokykloje dirbančią vaikų psichologę ir/ar socialinį darbuotoją, su kuriais integraliai būtų pristatoma traumiinių vaikystės patirčių tematika, įtraukiamos ir aptariamoms moksleivių refleksijos šia jautria tema.
- Moksleivių diskusijos tarp 5–6 klasių mokinių organizavimas mokykloje Kovo 15-osios minėjimo proga „O kaip aš padėčiau į nelaimę patekusiam?“. Diskusijos tikslas – mokytojui padedant pasiruošti diskusijai įsivardyti galimas pagalbos formas Lietuvos žydų vaikams Holokausto metu, jų veikimą, aptarti reikiamą pagalbą pasaulio vaikams šiandienos problemų kontekste (karų, nepriteklių, smurto įvairiuose pasaulio regionuose), pagalvoti kaip kiekvienas Lietuvos pilietis gali prisidėti prie šių problemų mažinimo.

3. Ką reiškia būti Lietuvos žydų gelbėtoju ir išgelbėtoju? Literatūros ir istorijos jungtis (7–8 kl.)

Tikslas: tarpdisciplininė dviejų humanitarinių dalykų, įtraukiančių Lietuvos žydų Holokausto ir gelbėjimo siužetus, integracija. Moksleivių skatinimas identifikuoti tarpdalykinius ryšius, į istorinį pasakojimą pažvelgti iš meninės perspektyvos, į literatūrinį – iš faktografinės. Žmogiškųjų patirčių istoriniuose dažnai nuasmenintuose įvykiuose akcentavimas.

Kam skirta? 7–8 kl. moksleiviams, kurių istorijos dalyko programoje atitinkamais metais chronologiškai Holokausto Lietuvoje temos nėra apimamos, tačiau per egodokumentinę perspektyvą gali būti pristatomos lietuvių literatūros pamokų metu.

Rašytojo Kazio Binkio žmona Sofija prieš Antrąjį Pasaulinį karą (XX a. 4 deš.). Binkių šeima – žydų gelbėtojai Holokausto metu, priglaudę daug iš Kauno geto bėgusių žydų.

Talentingasis rašytojas
Icchokas Meras studijų laikais
(1955 m.) – jis buvo vienas
iš išgelbėtųjų žydų vaikų
Lietuvoje Holokausto metu.

Siūlomos veiklos:

- Pasirinktos Icchoko Mero kūrinio ištraukos skaitymas ir analizė. Jo kūrybinio palikimo meninės ir istorinės reikšmės aptarimas. Icchoko Mero išgelbėjimo istorijos pristatymas, jo pozicijos, pateiktos S. Binkienės sudarytoje, Lietuvos žydų gelbėtojams skirtoje, knygoje aptarimas:

Aš kaip maldą tariau pavardes tų žmonių, kurie fašistinės okupacijos metais Kelmėje ir jos apylinkėse slapstė ir gelbėjo keletą žydų vaikų, tarp jų ir mane, – tai Bronė ir Juozas Dainauskai, Michalina Legantienė, Adomas Urbelis ir Petronėlė Urbelienė-Unikauskienė, Šalkauskai, Stasė Damanskaitė, Stefa Kulevičiūtė, Elena Kaušaitė ir jos seserys, Konstancija Norkaitė, Butkai, Urbeliai, Aleksandra Grišaitė, Žukauskai, Damanskai, Šimuliai ir daugelis kitų, kurių pavardžių aš nežinau. Aš kaip maldą tariau vardus tų žmonių, pažįstamų ar nepažįstamų, kada nors matytų ar niekada neregėtų, kurie visoje Lietuvoje, miestuose ir miesteliuose,

Grupė moksleivių, apsirengusių karnavaliniais rūbais. Fotografuota apie 1934–1935 m. Tarp jų ir jaunoji poetė Matilda Olkinaitė (pirma iš kairės apačioje), kuri Holokausto metu nebuvo išgelbėta. Kaip ir didžioji dalis Rokiškio krašto žydų jauna mergina kartu su šeima buvo nužudyta nacionalsocialistų okupantų ir su jais kolaboravusių vietinių dar 1941 m. vasarą. Šiandien jos talentą mena atrasti išsaugoti merginos poezijos kūriniai lietuvių kalba.

kaimuose ir bažnytkaimiuose, nepaisydami žiauraus teroro, gelbėjo pasmerktuosius mirti.

Aš kaip maldą kartoju vardus tų žmonių, kurie įvairiose Europos šalyse, apimtose rudojo maro, tiesė pagalbos ir draugystės ranką, gyvybę ir duoną nešančią ranką tiems, kuriuos norėta sunaikinti dvasiškai ir fiziškai.

Mes neužmirštame ir niekadoms neužmiršime. Nei vieni, nei kiti. Ne tik iš dėkingumo ir ne iš pasitenkinimo atlikus taurią žmogišką pareigą. Dar ir dėl atsakomybės. Istorija lieka istorija. Jos lapų, išmirkusių ašarose ir kraujyje, paženklintų kančiomis ir pasiaukojimu, žudynėmis ir didvyriškumu, niekam nevalia išplėšti, niekas neturi tokios teisės ir galios tokios I.

Mes negalime užmiršti.

Icchokas Meras. Apie didvyriškumą // Ir be ginklo kariai, sud. Sofija Binkienė, 1967

- Esė konkurso organizavimas mokykloje tarp 7–8 klasių moksleivių tema „Išgelbėjęs vieną gyvybę, išgelbėji visą pasaulį“, skatinant moksleivius kalbėti apie individualaus pasirinkimo svarbą akistatoje su visa griaušančiu blogiu. Sėkmingiausiai pavykusių esė viešas skaitymas Kovo 15-osios atminimo renginių mokykloje metu.

4. Aktyvus mokymas(is): Lietuvos žydų gelbėtojų temos vizualizacija. Dailės ir istorijos integracija (7–8 kl.)

Tikslas: aktyvaus mokymosi integruojant skirtingai Lietuvos žydų gelbėtojų pasakojimą atskleidžiančias disciplinas skatinimas.

Kam skirta?

7–8 kl. koncentro moksleiviams, kurie pagal mokymo programą, šio koncentro laikotarpiu nesimoko apie Lietuvos žydų istoriją ar Holokaustą. Taip siekiama temos tęstinumo palaikymo per kitas nei istorijos ar literatūros dalykų pamokas, į temą pristatymą įtraukti ir menų mokytojus.

Siūlomos veiklos:

- Edukacinė išvyka į Samuelio Bako muziejų Vilniuje (Naugarduko g. 10, Vilnius).
- Menas kaip būdas išgyventi siaubą ir kaip būdas atminti jį. Samuelio Bako skaitmenizuotos kūrybos peržiūra ir analizė istoriniame bei meniniame kontekste dailės ir/ar istorijos pamokų metu, dalyvaujant abiems dalykų mokytojams.

Samuelis Bakas vaikystėje piešia (Vilnius).

- Fotografija kaip žiaurių Holokausto įvykių liudijimas ir kaip meninis žvilgsnis į pasaulio siaubą. Kauno geto fotografo Hiršo Kadušino (George Kadish) fotografijų Kaune gete peržiūra ir analizė istoriniame bei meniniame kontekste dailės ir/ar istorijos pamokų metu, dalyvaujant abiem dalykų mokytojams.
- Aktyvusis mokymas(is). Istorijos mokytojas pamokos metu pasakoja savo nuožiūra atrinktas žydų gelbėtojų istorijas iš Zigmo Vitkaus knygos jaunuoliams “Akimirka apsispręsti. Lietuvos žydų gelbėtojų istorijos” (Alma littera, 2023 m.), o moksleiviai tuo metu sutartomis meninės raiškos priemonėmis (tapyba, piešimas, koliažas, komikso piešimas, etc.) kuria šių istorijų inspiruotą dailės kūrinį. Sekančią pamoką darbai pristatomi ir aptariami klasėje, pagal galimybes likusį kovo mėnesį su priminimu apie Lietuvos žydų gelbėtojų dieną eksponuojami mokyklos erdvėse (klasėje, koridoriuje, mokytojų kambaryje, aktų salėje ar pan.).

Samuelio Bako
kūrinys
*Senelės Rachel's
Memento.*

- Aktyvusis mokymas(is). Mokiniai su istorijos mokytoju atlieka tiriamąją ekspediciją po savo miestą ar miestelį, kur mokytojo padedami identifikuoja vietos žydų paveldo objektus, Holokausto atminimo vietas ar Lietuvos žydų gelbėtojų atminimo ženklus. Kiekvienas mokinys individualiai renkasi atrastą objektą, kurį fiksuoja fotografijoje. Po išvykos moksleiviai iš savo fotografijų parengia bendrą skaitmeninę fotografijų parodą, pristato savo objektų pasirinkimus dailės ir/ar istorijos pamokų metu, dalyvaujant abiems dalykų mokytojams.

5. Lietuvos žydų gelbėtojų atminties vietos ir vietos gelbėtojų identifikavimas (9–10 kl.)

Tikslas: integruoti Lietuvos žydų gelbėtojų pasakojimus į lokalios istorijos naratyvą, skatinti artimos aplinkos istorijos ir paveldo pažinimą, tiesioginę komunikaciją Holokausto tema už mokyklos ribų (šeimoje, su vietos žydų bendruomenės nariais, su miesto ar miestelio senoliais).

Kam skirta? 9–10 kl. moksleiviams, kurių bendrojo ugdymo istorijos dalyko programoje akcentuojamas naujas paveldo ir istorinės atminties diskursas. Gali būti pritaikoma ir 7–8 kl. Moksleiviams, kurie jau yra susipažinę su Lietuvos žydų istorija ir Holokausto istorija, dalyvavę kitose Lietuvos žydų gelbėtojams atminti skirtose veiklose.

Siūlomos veiklos:

- Tarpdalykinė istorijos ir geografijos ugdymo integracija. Rengiamas Lietuvos žydų gelbėtojų atminties vietų žemėlapis arba/ir miesto/miestelio žydų gelbėtojų atminties vietų žemėlapis. 9–10 kl. moksleivių skirtingos klasės turi identifikuoti jiems mokytojų nurodytų Lietuvos regionų Lietuvos žydų gelbėtojų atminties vietas, jas pažymėti

Lietuvos žydų gelbėtojai, vilniečiai Stanislava ir Jonas Ruzgiai prieš Antrąjį Pasaulinį karą.

Atminimo lentelė Vilniaus
Universitete Pasaulio Tautų
Teisuolei VU bibliotekininkei
Onai Šimaitei.

bendrame (skaitmenizuotame ar popieriniame) žemėlapyje. Organizuojamas bendras 9–10 kl. nuveikto darbo pristatymas mokyklos bendruomenei. Identifikavus regioną/ miestą, kuriame didelė Lietuvos žydų gelbėtojų atminimo vietų koncentracija (galima rinktis ir kitą kriterijų), Kovo 15-ąja organizuojama edukacinė išvyka prie šių atminties vietų, kurios metu simboliškai atminimo žvakutės uždegimu pagerbiami Lietuvos žydų gelbėtojai.

- Projektas „Vietos žydų gelbėtojų ir jų išgelbėtojų pasakojimo kūrimas ir integravimas į bendrąjį Lietuvos žydų gelbėtojų pasakojimą“. Mokiniai grupėmis arba individualiai (pagal gebėjimus ir socialinius poreikius) ima interviu iš artimųjų, pažįstamų, ypač vyresnio amžiaus žmonių, klausdami apie tai, ką jie žino apie vietos žydų istoriją, apie Holokausto istoriją ir vietos žydų gelbėtojus. Pasakojimus fiksuoja ir jų pagrindu rengia bendrą klasės pasakojimą apie vietos žydų gelbėtojų atmintį. Projekto tikslas – abipusės atminties puoselėjimo iniciatyva, kuomet ne tik moksleiviai sužino iš suaugusiųjų vietos istorijos detales, bet ir patys gali pristatyti suaugusiems iš mokyklos ateinantį žinojimą. Todėl svarbu, kad inicijuojantis projektą mokytojas prieš tai surengtų visoms projekte dalyvaujančioms klasėms įvadinę pamoką apie Lietuvos žydų gelbėtojų istoriją.

6. Pažengusiems: išėjimas iš lietuviškojo pasakojimo ribų (11–12 kl.)

Tikslas: anglų kalbos ir istorijos dalykų integracijos pagalba plačiau išanalizuoti žydų gelbėtojų temą per nelietuviškų gelbėjimo patirčių perspektyvą, mokytis įvertinti specifinę istorinę ir kultūrinę Lietuvos kontekstą šias patirtis vertinant ir/ar lyginant tarpusavyje.

Kam skirta? 11–12 kl. moksleiviams, kurie kaip pirmosios užsienio kalbos mokosi anglų kalbos. Svarbu, kad moksleiviai jau būtų anksčiau susipažinę/dalyvavę 5–10 klasėms skirtose veiklose, jei ne – siūloma pradėti nuo bendrojo pobūdžio veiklų nurodytų rekomendacijų pradžioje. Vien mokomasis koncentras nenusako veiklos tinkamumo – aktualus tiek mokytojų, tiek moksleivių pasiruošimo lygmens į(si)vertinimas.

Siūlomos veiklos:

- Dokumentinio filmo *The Danish Solution: The Rescue of the Jews in Denmark* (liet. „Daniškas sprendimas: žydų gelbėjimas Danijoje“) (rež. Karen Cantor, Camilla Kjørulff, 2003), pristatančio išpūdingas žydų gelbėjimo istorijas Danijoje, kurioje buvo išgelbėti nuo nacių didžioji dalis vietos žydų, peržiūra. Po filmo peržiūros pasirinktinai klasėje organizuojama arba diskusija anglų kalba (moderuoja istorijos arba anglų k. mokytojas), arba recenzijų filmui rengimas namuose, kuomet prašoma identifikuoti, kuo pristatytos patirtys Danijoje skiriasi nuo Lietuvos žydų gelbėtojų ir juos gelbėjusiųjų situacijų, ir kuo panašios.

HKP darbo stovykla nacių okupacijos metais (1941–1944 m.), kurios komendantu dirbo „gerasis nacis“, Karl Plagge, prisidėjęs prie į stovyklą patekusių žydų gelbėjimo.

- Filmo „The Good Nazi“ (liet. „Gerasis naci“) (rež. Ric Esther Bienstock, Yaron Niski, 2018), pristatančio dviprasmiškai vertinamą Vilniaus žydams padėjusio išsigelbėti nacio Karlo Plagės (Karl Plagge) istoriją. Po filmo peržiūros rekomenduojama su klase apsilankyti buvusios HKP darbo stovyklos, kurios komendantu Plagė ir buvo, vietoje Vilniuje; šios stovyklos fone su mokiniais aptarti žydų gelbėtojų pasirinkimų kompleksiskumą, motyvus ir vėlesnius vertinimus visuomenėje, aptarti „gerojo nacio“ kaip oksimorono sampratą. Jei išvykos suorganizuoti nepavyksta, šią tematinę diskusiją taip pat prasmingai galite organizuoti mokykloje tarp 11–12 kl. mokinių.
- Atrinktų Holokausta išgyvenusiųjų žydų sakytinių liudijimų apie gelbėtojus klausymasis (iš www.ushmm.com skaitmeninio archyvo; galima atsirinkti pagal regioną, šalį, miestą), šių patirčių aprašymas anglų kalba ir pristatymas klasėje dalyvaujant istorijos ir anglų kalbos mokytojams. Pristatytų patirčių aptarimas, išryškinant moksleivius labiausiai sudominusius, sujaudinusius, asmeniškai palietusius šių gelbėjimo patirčių aspektus.

Kaune Japonijos konsulu dirbęs Čiunė Sugihara 1940 m. vasarą keliems tūkstančiams žydų pabėgėlių į Lietuvą iš Lenkijos padėjo gauti visas išvykti iš Europos. Šiandien Kaune veikia Sugiharos muziejus, kur galima susipažinti su šio gelbėtojo ir jo išgelbėtųjų istorijomis.

Mokomosios suskaitmenintos medžiagos apie Lietuvos žydų gelbėtojus rekomendacijos

- Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejaus virtuali paroda „Išsigelbėjęs vaikas pasakoja apie Šoa“:
<http://www.issigelbejesvaikas.lt/>
- Pasaulio tautų teisuolių ir Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi apdovanotų lietuvių sąrašai:
<https://www.jmuseum.lt/lt/pasaulio-tautu-teisuoliai/>
- Yad Vashem parengtas pamokos apie Pasaulio Tautų Teisuolius planas:
<https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/matter-of-choice.html>
- Yad Vashem interaktyvi mokymo(si) platforma „Vaikai gete“:
<https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/ghetto-children.html>
- Yad Vashem suskaitmeninta Samuelio Bako darbų paroda:
<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/bak/index.asp#/home>
- Pasaulio tautų teisuoliams atminti ir pagerbti skirta platforma:
<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/righteous/index.asp>
- Lietuvos Pasaulio Tautų teisuolių atminimui skirta internetinė svetainė (žemėlapis, sąrašai, pažymėti kapai):
<https://www.teisuoliuatminimas.lt/>
- Holokausto memorialinio muziejaus JAV parengtas pamokos planas mokytojams apie gelbėtojus ir gelbėjimo procesą Holokausto metu:
<https://www.ushmm.org/m/pdfs/USHMM-Rescue-Hiding-Online-Lesson.pdf>
- Holokausto memorialinio muziejaus JAV skaitmeninis archyvas:
www.ushmm.org
- Žydų paveldą Lietuvoje ir Holokausto atminimo ženklus pristatanti lietuviška platforma:
<https://www.jewish-heritage-lithuania.org/lt/>

Leidinyje naudotų iliustracijų šaltiniai

- 5 psl. Nationalsocialistų žydams diskriminuoti priskirtas geltonos žvaigždės antsiuvas, kurį turėjo prisiūti prie drabužių ir nešioti visi žydų kilmės asmenys, <https://finwise.edu.vn/jewish-yel-1693766602676879/>.
- 6 psl. Gelbėtojų alėja Kaušėnuose greta memorialo Holokausto aukoms, <https://www.jewish-heritage-lithuania.org/lt/memorialai-ir-muziejai/kausenu-holokausto-auku-atminties-memorialas/>
- 10 psl. Pasaulio tautų teisuolio sertifikatas, išduotas Zofijai ir Pranui Kasperaičiams. Jeruzalė, 1991-12-11, <https://www.limis.lt/valuables/e/805661/136504427?searchId=93393298>
- 10 psl. Žūvančiųjų gelbėjimo kryžius teikiamas Lietuvos piliečiams prisidėjusiems prie žydų gelbėjimo Antrojo Pasaulinio karo metais, <https://www.pilietiskumomokykla.lt/topics/activities/saves-ir-visuomenes-tyrinejimas/valstybes-apdovanojimai-zuvanciuju-gelbejimo-kryzius>
- 11 psl. Yad Vashem Pasaulio Tautų teisuoliams skirtas pagarbos medalis (reversas), <https://www.yadvashem.org/righteous/about-the-program/honoring-the-righteous.html>
- 12 psl. Tauro Budzio iniciatyva nuo 2018 m. Lietuvos žydų gelbėtojų kapai žymimi specialiais pagarbos ženklais, <http://www.kalvotoji.lt/2023/11/11/zydu-gelbetoju-kapai-zymimi-specialiais-zenklais/>
- 13 psl. Šiauliuose – Pasaulio Tautų Teisuolių skveras, <https://www.jmuseum.lt/lt/naujienos/i/1758/siauliuose-atidarytas-pasaulio-tautu-teisuoliu-skveras/>
- 14 psl. Litvakų atminimo sode prie Plungės – atminimo obuolys Pasaulio Tautų Teisuolei Onai Šimaitei, <https://etaplus.lt/naujiena/atminimo-obuolys-pasaulio-tautu-teisuolei-onai-simaitei>
- 15 psl. Žydų gelbėtojai Marija ir Juozas Katinskai ir jų išgelbėtas Tobijas Jafetas (2002 m.), <https://www.limis.lt/valuables/e/805232/60000005474523?searchId=17250529>
- 17 psl. Onos Gustienės išgelbėtas žydų berniukas (1945–1946 m.), <https://www.limis.lt/valuables/e/805232/60000009421225?searchId=52927008>
- 19 psl. Pasaulinis narcizų projektas (The Daffodil project) kviečia atminti 1,5 mln. vaikų, nužudytų Holokausto metu. Jo metu šiam tragedijos paliestų vaikų atminimui sodinami geltonieji narcizai, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10157879552971892&set=pcb.10157879553071892>
- 21 psl. Rašytojo Kazio Binkio žmona Sofija prieš Antrąjį Pasaulinį karą (XX a. 4 deš.). Binkių šeima – žydų gelbėtojai Holokausto metu, priglaudę daug iš Kauno geto bėgusių žydų, <https://www.limis.lt/valuables/e/805354/578194682?searchId=63022011>
- 22 psl. Talentingasis rašytojas Icchokas Meras studijų laikais (1955 m.) – jis buvo vienas iš išgelbėtų žydų vaikų Lietuvoje Holokausto metu, <https://www.limis.lt/valuables/e/805643/316073374?searchId=56995710>
- 23 psl. Grupė moksleivių, apsirengusių karnavaliniais rūbais. Fotografuota apie 1934–1935 m. Tarp jų ir jaunoji poetė Matilda Olkinaitė (pirma iš kairės apačioje), kuri Holokausto metu nebuvo išgelbėta. Kaip ir didžioji dalis Rokiškio krašto žydų jauna mergina kartu su šeima buvo nužudyta nacionalsocialistų okupantų ir su jais kolaboravusių vietinių dar 1941 m. vasarą. Šiandien jos talentą mena atrasti išsaugoti merginos poezijos kūriniai lietuvių kalba, <https://www.limis.lt/valuables/e/805927/39061901?searchId=60269569>
- 24 psl. Samuelis Bakas vaikystėje piešia (Vilnius), <https://www.jmuseum.lt/lt/levelvilniaus-getas/i/1142/apie-samueli-baka/>
- 25 psl. Samuelio Bako kūrinys *Senelės Rachel's Memento*, <https://www.lzb.lt/2018/01/11/istorija-apie-istorija-ja-arba-samuelio-bako-sugrizimas/>
- 27 psl. Lietuvos žydų gelbėtojai, vilniečiai Stanislava ir Jonas Ruzgiai prieš Antrąjį Pasaulinį karą, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/susipazinkite-lietuvos-zydu-gelbetojai-ruzgiu-seima-582-1033128#>
- 29 psl. HKP darbo stovykla nacių okupacijos metais (1941–1944 m.), kurios komendantu dirbo „gerasis naci“, Karl Plagge, prisidėjęs prie į stovyklą patekusių žydų gelbėjimo, <https://www.jmuseum.lt/en/news/i/1361/the-alley-of-the-righteous-karl-plagge/>
- 30 psl. Kaune Japonijos konsulu dirbęs Čiunė Sugihara 1940 m. vasarą keliems tūkstančiams žydų pabėgėlių į Lietuvą iš Lenkijos padėjo gauti vizas išvykti iš Europos. Šiandien Kaune veikia Sugiharos muziejus, kur galima susipažinti su šio gelbėtojo ir jo išgelbėtųjų istorijomis, <https://www.bernardinai.lt/ciune-sugihara-ir-janas-zwarendijkas-dvieju-diplomatu-ir-ju-isgelbetu-zmoniu-istorijos>

Pirmosios Lietuvos žydų gelbėtojų atminimo dienos minėjimo
2023 m. Vilniaus Universitete akimirka

Viršelio dailininkė *Jurga Tėvelienė*
Maketuotoja *Vida Vaidakavičienė*

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete knygynas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai zurnalai.vu.lt